

Yapon Tili Lingvomadaniyatida Vaqt Konsepti

Artikbayeva Zarnigor Zafarovna¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada vaqt tushunchasi va uning yapon madaniyatidagi o'ziga xosligi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori madaniy makonning muhim tarkibiy qismi sifatida vaqt tushunchasiga qaratilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "vaqt" madaniy va falsafiy mazmunga ega bo'lib, uni tabiiy aylanish vaqti, tarixiy vaqt va psixologik vaqt kabi asosiy tushunchalarga ajratish mumkin. Yapon sivilizatsiyasida vaqtning ma'nosi Sintoizm va Buddizm ta'sirida shakllangan dunyoning arxaik modelida namoyon bo'ladi va bu yapon til madaniyatida o'z ifodasini topadi. Yapon madaniyatida vaqt tushunchasi asosan davriy modelga asoslangan bo'lsa-da, vaqtning chiziqli va davriy modellarining uyg'unligi ham ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga, yaponlar uchun vaqt ramziy va vizual obrazlarda ifodalanadi va o'tmishga yo'naltirilgan madaniy tizimlarning xususiyatlarini aks ettiradi. Muallif ushbu maqolada yaponlarning vaqtni idrok etishida xalq og'zaki ijodi, milliy an'analar, falsafiy va diniy asoslar kabi omillarning o'zaro ta'sirini tahlil qilib, "vaqt" tushunchasining o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: vaqt tushunchasi, lingvomadaniyat, vaqt, konsept, yapon madaniyati, ma'naviy mentalitet.

Asosiy matn. Vaqt madaniy makonni tashkil etuvchi koordinatalar tizimining eng aniq asosidir. Hozirgi vaqtda "vaqt" tushunchasi mavjud bo'lmagan biron bir insoniyat madaniyati ma'lum emas.

"Vaqt" tushunchasiga ta'rif berish oson emas, ayniqsa, vaqtning o'zi falsafiy va ilmiy hodisadir. Butun jahon sivilizatsiyasi uchun umumiy bo'lgan umumiy falsafiy, kosmik vaqtdan tashqari, turli xalqlar orasida vaqt tuzilmalari ham ma'lum.

Vaqt to'g'risida dastlab uch xil g'oyalar mavjud:

- tabiiy aylanish vaqti,
- tarixiy vaqt,
- psixologik vaqt.

Tabiiy aylanish vaqti tabiatning abadiy aylanishini ifodalaydi, bunda fasllar takrorlanib, aylanani yakunlaydi.

Tarixiy vaqt barcha hodisalarni yagona va takrorlanmaydigan deb baholaydi va o'tmish, hozirgi va kelajakka bo'lingan yagona ma'lumot nuqtasi bilan ketma-ket jarayonni ifodalaydi. U qayta tiklanmaydi va asta-sekin harakat qiladi.

Psixologik vaqt shaxsning subyektiv kechinmalari bilan bog'liq bo'lgan xronologik tasvirlarini ifodalaydi. U tarixiy vaqtdan farqli o'laroq, o'tmish parchalarini qaytarishga yoki kelajak parchalarini aqliy ravishda yaqinlashtirishga qodir.

Ushbu tadqiqotda yapon sivilizatsiyasiga xos bo'lgan dunyoning arxaik modeli doirasida shakllangan "vaqt" tushunchasi ko'rib chiqiladi, shuning uchun "konseptsiya", "konseptsiya vaqti", "dunyo rasmi" yapon madaniyati kontekstida "dunyoning arxaik surati" kabi atamalarga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

"Tushuncha" atamasi "konseptsiya" kabi atama bilan sinonimdir, Yu S. Stepanov "kontseptsiya" va "kontseptsiya" so'zlarining o'ziga xosligi haqida rus tilida yozadi: "kontseptsiya" so'zi. lotincha

¹ SamDCHTI Sharq tillar fakulteti Lingvistika yapon tili yo'nalishi 2-bosqich 2207-guruh magistratura talabasi

“conceptus” soʻzidan olingan boʻlib, “tushuncha” degan maʼnoni anglatadi. Bunday ikki soʻz koʻpincha sinonim sifatida ishlaydi va ilmiy tilda bir-birini almashtiradi. “Tushuncha” atamasi birinchi navbatda mantiq va falsafada qoʻllaniladi, “kontsepsiya” atamasi mantiqning “matematik mantiq” kabi sohasida qoʻllaniladi, ammo hozirgi kunda bu atama madaniyat, madaniyatshunoslik fanlarida tobora koʻproq uchraydi. Madaniyatshunoslikdagi “kontsepsiya” atamasining tuzilishi etimologiya, tarix, zamonaviy assotsiatsiyalar, baholovchi gʻoyalar va boshqalarni oʻz ichiga oladi.

Lingvokulturologiyada “kontsepsiya” ongda mahalliyashtirilgan, etnomadaniy xususiyatlarni qayd qiluvchi birlik sifatida ham ifodalanadi. Kontsepsiyani hayotiy tajriba, xalq ogʻzaki ijodi, milliy anʼana, din, mafkura, sanʼat kabi omillarning oʻzaro taʼsiri natijasi boʻlgan amaliy falsafa tushunchasi sifatida talqin qilish mumkin. Madaniyatshunoslikdagi kontsepsiya jamiyat qadriyatlari jamlangan ongning tarkibiy elementidir.

“Tushuncha” tushunchasi uning milliy xususiyatini aks ettiruvchi konseptual tizim birligidir. Mavjudlikning u yoki bu boʻlagini qamrab oladigan tushuncha turli xil maʼnolarni aks ettiradi: vizual, ogʻzaki, assotsiativ, konseptual, madaniy. Turli tillarda soʻzlashuvchilarning konseptual tizimi mazmunidagi milliy va xalqaro komponentlarni turli til tizimlari tushunchalarini taqqoslash orqali aniqlash mumkin. Xalq madaniyatiga kiradigan milliy tushunchalarning oʻziga xosligi uning boshqa jamoalardan ruhiy farqini belgilaydi.

Konseptual model insonning kognitiv va ijtimoiy faoliyati natijalarini aks ettiradi va shuning uchun doimiy oʻzgarish jarayonida. Inson dunyoni oʻzlashtirgani sari xalq milliy maʼnaviyati oʻz timsolini topadigan konseptual tizim shakllanadi. Bu holda til maʼlum bir inson jamoasiga xos boʻlgan oʻziga xos tajribalarni qayd etish uchun moʻljallangan. Tadqiqot davomida yaratilgan konseptual model ilgari olingan nazariy xulosalar asosida oʻrganilayotgan mavzu haqidagi versiyalar va farazlarning kombinatsiyasi hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki, oʻrganilayotgan obʼektning nazariy talqin qilishning bunday modelini qayta yaratish mavzuni oʻzlashtirishda empirik tajribaga olib keladi. Shunday qilib, “vaqt” tushunchasi masalasi kognitiv eʼtibor va tadqiqot markaziga oʻtadi. Kognitiv tadqiqotlarni oʻrganish va tashkil etishning ushbu usuli birlamchi tushunchalardan koʻproq mavhum konstruktsiyalarga oʻtishga yordam beradi, ular oʻrganilayotgan obʼektning dunyoqarashining umumiy rasmini yaratadigan koʻproq taxminlar va imkoniyatlarni oʻz ichiga oladi. Madaniy rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini aniqlagan holda, olingan bilimlarni bir-biri bilan bogʻlash, umumlashtirish mumkin boʻladi.

“Vaqt” tushunchasi konseptual makonni tashkil etuvchi, ushbu makonning tartiblilikini taʼminlovchi va uni boʻlinishning asosiy mezonini boʻlib xizmat qiluvchi eng muhim, fundamental tushunchalardan biridir. Bu tushuncha insonning mavjudligi va kundalik faoliyati bilan bogʻliq. Xronologik turli madaniyatlarda vaqtinchalik tajribaning tuzilishi maʼlum bir etnik guruhning madaniy va tarixiy xususiyatlariga asoslangan va ushbu etnik guruh tomonidan qoʻllaniladigan turli xil tushunchalarga asoslanadi inson ongidagi vaqt va uning tili umuminsoniy hisoblanadi va bu tushunchalarning oʻzaro taʼsiri oʻziga xosdir.

Milliy madaniyat tushunchalarining umumiy majmuasida oʻrganiladigan bunday tushunchalar tilning butun tuzilishining dialektik dinamikasini, yaʼni til va madaniyat milliy mentalitetining umumiy stereotiplarini aniqlash imkonini beradi. Tushunchalarni talqin qilish, tadqiqotchilarning fikriga koʻra, ularni semantik matritsalar sifatida idrok etishga asoslanishi kerak. Bunday “semantik matritsalar” dunyoning turli lingvistik rasmlariga kiritilgan kognitiv jihatdan qabul qilingan va oʻrganilgan tushunchalarni takrorlash va mustahkamlash standarti xarakterini oladi.

“Vaqt” tushunchasining umumiy kontsepsiyasi maʼlum bir etnik guruhga xos boʻlgan dunyo manzarasini oʻrganish va qayd etish uchun milliy madaniyat tomonidan ishlab chiqilgan majoziy gʻoyalar, shaxsiy motivlar va tushunchalar, madaniy qadriyatlar va boshqa hodisalar va xususiyatlarni oʻz ichiga olishi mumkin.

“Vaqt” tushunchasi “yaxshilik”, “yomonlik” va “goʻzallik” tushunchalari bilan bir qatorda sof mavhum aqliy soha tushunchalariga kiradi. Bunday tushuncha predmet xarakteridagi “kitob”, “non”, “uy”, “yoʻl” kabi tushunchalardan oʻzining hissiy-sensorli fiziologik asoslari bilan farq qiladi, bu

tushunchalarni kontseptsiyalash mexanizmiga va ularni turkumlashtirishga bevosita ta'sir qiladi. Umumlashtirish nuqtai nazaridan "vaqt" tushunchasini shaxs ongida ma'lum belgilar sifatida yaratilgan, turli darajadagi aniqlik bilan og'zaki ifodalangan hissiy obrazlarga asoslangan tushuncha sifatida talqin qilish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak yaponlar vaqtni o'ziga xos tarzda his qiladi va unga o'ziga xos, alohida ma'no beradi. Yaponlarda vaqtga bo'lgan bunday tuyg'u va munosabat dunyoning arxaik tasviri va mifologik ongning mavjudligi bilan bog'liq holda paydo bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aristotel. "Yig'ilgan asarlar". 4 jildda - M.: Mysl, 1981. – 145 b.
2. B.Komrie, "Tense" - Kembrij universiteti nashriyoti, 1990. – 139 p.
3. Fakhriniso L. The Japanese language teaching technologies based on computer simulation models //Asian Journal of Research in Marketing. – 2020. – T. 9. – №. 4. – С. 1-7.
4. Maxmudovna L. F. The Role of Mnemotechnic Method in Teaching Japanese Language Hieroglyphs //Czech Journal of Multidisciplinary Innovations. – 2022. – T. 12. – С. 69-72.
5. Лутфиллоева Ф. Япон иероглифларини ўқитиш методикаси ва ривожланиш тенденциялари //Хорижий филология. Тил. Адабиёт. Таълим.–Самарқанд,-2020. – 2020. – Т. 4. – №. 77. – С. 93-100.
6. Садокова А. Р. "Японская календарная поэзия". - М.: Наследие, 1993. -160 с.
7. Ф.Шеллинг "Система трансцендентального идеализма". - Л.: Соцэкгиз, 1936. – 637 с.
8. Ю.Б.Молчанов "Проблема времени в современной науке" - М.: Наука, 1990. - 136 с.
9. Alikulovich, K. B. (2016). DETECTIVE REALITY AND INDIVIDUAL INTERPRETATION. OKARA: *Jurnal Bahasa dan Sastra*, 10(1), 1-9.
10. Холиков, Б. А. (2014). " КРЁСТНЫЙ ОТЕЦ"-РЕАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ. *Вопросы филологических наук*, (2), 14-16.

